

Stockholm.
Nordiska museet.
Ust. kat.

Ex. A: N. M; s
Vägledn
Ust. kat.

1700-talets bonde

[Ust. 22.2.1968 - 7.10.1969.]

Nya idéer och konstruktioner
Ur Kungl. Skogs- och Lantbruks-
akademiens samling av modeller.

En av våra agrarhistoriker, folkhögskolerektorn E. Ingers skriver i sitt arbete *Bonden i svensk historia* följande: "Periodindelningen i jordbrukets historia faller inte samman med den i den allmänna historien vedertagna. I våra historiska läroböcker brukar man börja Nyare tiden med ingången av 1500-talet, men inom jordbrukets utveckling betecknar denna tidpunkt intet nytt skede. Där börjar, vad man med rätta kallar Nyare tiden, först omkring mitten av 1700-talet".

Den industriella revolutionen hade börjat tidigare både på Kontinenten, i England och i viss mån också hemma i Sverige. Den innebar en ansamling av befolkningen i städerna men också en stark ökning av folkmängden i dess helhet. Eftersom den tidens transportförhållanden var underutvecklade, blev det helt nödvändigt att öka produktionen av livsmedel och därmed blev det också nödvändigt att utöka jordarealen för odling och att modernisera driftsformerna och redskapstekniken.

Merkantilismens främjande av industri och handel ledde sålunda helt logiskt till fysiokraternas hävdande av att modernäringarna jordbruk och boskapsskötsel var den egentliga grunden till ett lands välstånd. Bonden och hans gård, hans djur och hans marker kom att inta en rangplats i den allmänna ekonomiska situationen. Bonde blev en hedersbenämning och en allmän välvilja strömmade mot moderjorden och dess brukare. Reformen genomfördes i många länder för att ge bönderna en friare ställning. En mängd ledande män ägnade sig åt upplysningsverksamhet och författarskap för att sprida kännedom om bättre metoder inom jordbruk, boskapsskötsel och dess binäringar. Medan lantbrukslitteraturen före 1700-talet omfattade högst ett dussin arbeten, upp-

Postadress: Nordiska museet, Stockholm No. Telefon 63 05 00

tager det kommande seklet inte mindre än 2 194 nummer, de flesta utgivna efter 1725.

En av våra tidigaste förbättrare av jordbruksredskapen var Christopher Polhem, även om han ägnade sitt största intresse åt bergsmekaniska problem. Han konstruerade och tillverkade, sedan han skaffat sig en egen verkstad vid Stjärnsunds bruk i Dalarna, en såningsmaskin, som fått en viss spridning i Norden och han byggde redskap för luckring av jorden och bortrensning av sten från åkern.

År 1739 inrättades Vetenskapsakademien, som under lång tid framåt blev ett dynamiskt forum för diskussion av frågor, som hörde till lantbruksnäringarna. Bland stiftarna finner man sådana män som Linné, Mårten Triewald, Jonas Alströmer och Jacob Faggot m.fl., alla män, som gjort betydande insatser för det svenska näringslivets förbättring. Vetenskapsakademien utlyste pristävlingar kring de mest skiftande ämnen: i nyodling, nya växtslag och växtföljden, dikning, ängsskötsel, husdjuren och deras behandling samt i alldeles särskild omfattning förbättrade redskap och maskiner. De inkomna svaren på pristävlingar och uppställda frågor bedömdes av akademiens sakkunniga och blev i stor utsträckning publicerade i dess handlingar.

I denna ädla tävling för modernäringarnas bästa deltog män från alla samhällsklasser: bonden och hans dräng, präster, militärer, länsmän, förvaltare och inspektorer, borgare och rådmän samt i särskilt hög grad en mängd godsägare med ett starkt inslag av adliga namn.

Även universitetet drogs in - om än ganska motvilligt - i denna dynamiska värld. År 1741 inrättades den första professuren i ekonomi vid Uppsala universitet och dess förste innehavare Anders Berch sysslade åtskilligt med lantbrukets spörsmål och författade själv en avhandling om plogar. Han satte också sina elever på att skriva avhandlingar i lantbruksekonomiska ämnen.

År 1766 tillkom Patriotiska Sällskapet som i stor utsträckning liksom Vetenskapsakademien kom att syssla med lantbruksnäringarnas rationalisering och även skapade en stor samling av redskapsmodeller.

+ + +

Ett viktigt led för att öka jordens avkastning var att lägga större arealer under odling. En omfattande nyodling genomfördes och åtskilliga intressanta redskap konstruerades för stembrytning,

transport av stenen och läggning av stengärdesgårdar. Det gamla systemet med jorden i tråde längre tid (ensåde) vartannat år (tvåsåde) eller vart tredje år (tresåde) ersattes allt mer av en ny växtföljd, där åkern utnyttjades varje år och för olika växtslag. För husdjurens utfordring kom rödklövern att få stor betydelse och potatisen blev ett viktigt bidrag till kosthållet för den växande befolkningen.

Alla slag av lantbruksredskap blev föremål för förbättringar och nykonstruktioner. Bondens gamla universalredskap för jordens bearbetning, årdret, harven och välten förbättrades och man strävade efter att införa bra plogar i de stora delar av landet, där årdret var ensamhärskande. Det största problemet med plogens användning var att få fram en rätt konstruerad vändskiva, som verkligen vände plogtiltan. Detta problem var i praktiken redan på 1600-talet löst i den s.k. brabantiska plogen, men det tog sin tid för nya konstruktioner att nå vårt land och här framkom därför många intressanta förslag. Det är emellertid först med införandet av Smalls skotska plog under 1800-talets början som detta problem får en slutgiltig lösning.

En mångfald olika harvar konstruerades för en bättre luckring av jorden. Vältar som bättre krossade jordkokorna uppfanns. Man konstruerade specialplogar för utkörning av dikesrenarna, dikesplogar, tuvplogar för att jämna tuvbildningen i frostländig mark, torvplogar för att skära bort grästorven etc.

Redan Polhem hade konstruerat en såningsmaskin och nya uppfinningar gjordes. Man ägnade sig åt metoder för sädens bättre torkning på fältet, för mekaniserad tröskning och rensning. Slåtter och skörd gick emellertid till på det gamla sättet ända till 1800-talets senare del, då slåtter- och skördemaskiner snart blev var bondes egendom.

1700-talet var verkligen en dynamisk tid inom lantbruksnäringarna. Bonden och jorden ansågs allt mer som grunden för ett lands välstånd. Det växte fram en bondestolthet och en kärlek till den ärvda jorden, som bl.a. klingade ut i göticismens hyllning till odalmannen.

Den verkligt stora revolutionen inom det svenska jordbruket kom dock först efter 1800-talets mitt, då de nya markskiftena öppnat större möjligheter för enskilda insatser och sedan redskapsfabriker med större resurser tillverkade tillräckligt många och förbättrade redskap, ofta efter utländska förebilder, men ofta ock-

så genom att förbättra dessa så att de bättre lämpade sig för svenska förhållanden.

1700-talet var de många enskilda pionjärernas tid. Med 1800-talet breddades deras initiativ och en bättre rustad industri med en ny marknadsföring ledde till en allmän revolution av landets gamla modernäring.

Febr. 1968

Albert Eskeröd